

З чаго пачынаецца падарожжа да ведаў маленькіх беларусаў? Вядома, з галоўнай кнігі — буквара!

Больш за 50 гадоў першакласнікі ў нашай краіне карысталіся букваром, створаным Анатолем Клышкам. Напрыканцы 2017 года кандыдат педагагічных навук Вольга Цырынова з Нацыянальнага інстытута адукацыі распрацавала новы буквар для першакласнікаў.

Гісторыі беларускіх буквароў прысвяціў дзве свае новыя навукова-папулярныя энцыклапедыі для дарослых і дзяцей — “Беларускі буквар” і “Вынаходства буквара” — вядомы кнігазавец намеснік генеральнага дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі **Алесь Аляксандравіч СУША**.

— З самага дзяцінства вы былі прагным да ведаў юнаком. У кнізе змешчана ваша фота з настаўніцай і першым букваром...

Беларускі буквар: доўгі шлях сталення

— Так, з букваром вядомага дзіцячага пісьменніка і літаратуразнаўца Анатоля Канстанцінавіча Клышкі. Наш клас быў беларускамоўным, у ім займаліся б вучняў. Клас быў сфарміраваны дзякуючы старанням маёй матулі, якая ўсё жыццё цікавіцца пытаннямі беларускай культуры. Ад яе з дзяцінства я чуў беларускую мову, таму на роднай мове пішу свае навуковыя працы і карыстаюся ёю ў штодзённым жыцці.

— Больш як дзесяць гадоў вы займаецеся даследаваннямі беларускіх буквароў. З чаго пачалося ваша паглыбленне ў гэтую тэму?

— Буквар — для кожнага чалавека кніга асобная, бо з яе пачынаецца знаёмства з навукай. Буквар — гэта выхавальнік агульначалавечых каштоўнасцей, прадаўжальнік шматвяковых адукацыйных традыцый. Праз яго юнае пакаленне атрымлівае асноўныя веды аб сваёй Бацькаўшчыне, сваім народзе і культуры. Гісторыя беларускага буквара налічвае больш за чатыры стагоддзі.

Для нас гэтыя кнігі тым больш святыя, бо дайшлі з XVII—XVIII стагоддзяў. Беларускі буквар прайшоў доўгі шлях сталення. Назва яго мянялася доўга і канчаткова замацавалася адносна нядаўна. На працягу некалькіх стагоддзяў нашы продкі называлі падручнік для навучання грамаце не толькі букваром, а яшчэ навукай, алфавітам, граматай, граматыкай, азбукай, катэхзісам, лемантаром, элементажам.

У 2012 годзе ў Нацыянальнай бібліятэцы мы працавалі над факсімільным узнаўленнем унікальнага помніка асветніцкай думкі “Буквара мовы славянскай”, надрукаванага ў Вільні ў 1767 годзе. У 2014 годзе было ажыццяўлена факсімільнае ўзнаўленне выдання Спірыдона Собаля 1631 года.

У 2018 годзе, юбілейным, калі адзначалася 400-годдзе выдання буквара, мы стварылі выданне з трох тамоў, прысвечанае гэтаму помніку нашай кніжнай культуры.

— Вам удалося папрацаваць з экзэмплярамі гэтага рарытэта ў Лондане і Капенгагене?

— Адзін з экзэмпляраў буквара 1618 года знаходзіцца ў Вялікабрытаніі ў закрытай для шырокай публікі прыватнай бібліятэцы “Мідл Тэмпл”, другі захоўваецца ў Каралеўскай бібліятэцы Даніі ў Капенгагене. Я працаваў з гэтымі выданнямі, стан захавання кнігі ў Капенгагене значна лепшы, у ім добра чытаюцца гравюры, менш пашкоджана і забруджана папера.

Беларускія буквары розных часоў выдання зберагаюцца ў многіх краінах свету — у кніжных зборах Расіі, Украіны, Аўстрыі, Германіі, Даніі, Швецыі, Польшчы, Літвы, Латвіі, Чэхіі, ЗША.

Каб сабраць звесткі пра беларускія буквары, давялося аб'ехаць шмат краін, працаваць у дзясятках бібліятэк, музеяў, архіваў, шукаць у прыватных зборах і калекцыях.

— А ці заўсёды даследчыкі працуюць з такімі рарытэтамі ў белых пальчатках?

— Не, гэта робіцца толькі ў некаторых выпадках. Калі працаваць у пальчатках, можна сапсаваць аркушы паперы.

— У вашу кнігу, бачу, увайшла інфармацыя пра беларускія буквары XX стагоддзя і пра тых, хто над імі шчыраваў.

— Вялікую цікавасць да стварэння буквароў і падобных вучэбных кніг мелі вядомыя культурныя дзеячы ўсіх стагоддзяў — ад Францыска Скарыны, Лаўрэнція Зізання, Мяцея Сматрыцкага і Сімяона Полацкага да Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Цёткі, Максіма Танка. Пісьменнікі ўключалі ў

буквары цікавыя апавяданні, вершы, казкі, прыказкі, прымаўкі, скарбы вуснай народнай творчасці.

Першым афіцыйным савецкім букваром стаў “Беларускі лемантар” Сцяпана Некрашэвіча, ініцыятара і арганізатара Інстытута беларускай культуры, выдадзены ў 1922 годзе.

У пасляваенны час у Беларусі на працягу чатырох дзесяцігоддзяў да 1968 года перавыдаваўся лемантар “Чырвоныя зоркі” Надзеі Сіўко. Гэта быў адзін з самых дасканалых падручнікаў, які аказаў уплыў на развіццё пачатковай адукацыі ў Беларусі.

— Вы не абыйшлі ўвагай літоўскія, польскія, яўрэйскія і іншыя буквары, якія выходзілі на тэрыторыі нашай краіны...

— Складальнікам мінскага лемантара польскай мовы была вядомая паэтэса, перакладчыца і педагог Ядвіга Машынская-Гельтман. Гэты падручнік выходзіў у Беларускім дзяржаўным выдавецтве ў 1926 годзе.

У 1931 годзе ў Мінску выходзіў першы вядомы нам літоўскі лемантар Вінцаса Пятрайціса над назвай “Вучымся і працуем”.

— Сёння назіраецца вялікая разнастайнасць пазытных буквароў у папяровым выглядзе і ў электронным варыянце. Вы ўзгадалі пазытныя буквары Васіля Віткі, Артура Вольскага, Рыгора Барадуліна, Максіма Танка і іншых твораў...

— Адным з самых вядомых і дасканалых буквароў з’яўляецца твор Рыгора Барадуліна “Васёлы вулей”. У 1965 годзе выдаваў “Азбуку Вясёлкіна” Васіль Вітка, а ў 1973 годзе выходзіў займальны буквар Артура Вольскага “Жывыя літары”. Арыгінальныя рысы меў буквар Міколы Маляўкі “Літары-сваячкі”, адметнай была пазычная азбука Міколы Чарняўскага “Села мурка на падмурку...”.

— Вы сябруеце з многімі навукоўцамі, якія вывучаюць гісторыю кнігі. Нагадайце, калі ласка, а колькі буквароў у калекцыі лінгвіста Юрыса Цыбульска, які дэманстраваў свой збор у Нацыянальнай бібліятэцы ў 2018 годзе?

— У яго калекцыі больш за 10 000 буквароў на розных мовах. І ўсе яны захоўваюцца ў яго ў кватэры ў Рызе!

— У год, калі святкавалася 400-годдзе буквара, надрукаванага ў Еўі, ваш сын Кастусь пайшоў у першы клас. Сімвалічна...

— Так. У мяне двое дзяцей — Кастусь і Караліна, таму для мяне тэма беларускіх кніг для пачатковага навучання застаецца вельмі актуальнай.

Ушанаваны ў нацыянальнай скарбніцы

Як можна пашырыць свае веды пра Якуба Коласа ў яго юбілейны год?

Пра гэта ішла гаворка на круглым stole ў Нацыянальнай бібліятэцы, прысвечаным 140-годдзю з дня нараджэння народнага паэта Якуба Коласа і 100-годдзю Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Дом-музей Я.Коласа з’яўляецца цэнтрам культурнага жыцця, захоўвае дух свайго часу і падтрымлівае атмосферу гасціннасці і сардэчнасці. Пра гэта расказала яго дырэктар Ірына Уладзіміраўна Мацяс. Музей уключае 10 экспазіцыйных залаў, у дзвюх з якіх захаваны прыжыццёвы інтэр’ер пакояў дома Якуба Коласа: гэта рабочы кабінет і спальня.

У 2022 годзе музей прапануе сваім наведвальнікам лекцыі пра жыццёвы і творчы шлях Я.Коласа, інтэрактыўныя праекты — квест-гульні па экспазіцыі музея “Таямніцы дома Песняра”, інтэрактыўную гульні “Жыццё па Коласу”, а таксама цыкл творчых мерапрыемстваў: літаратурныя чацвер, сустрэчы з творчай інтэлігенцыяй. Сярод спецпраектаў — “У дзень вясялля — у музей”, “Выпускны ў Доме Коласа”, літаратурна-музычныя вечары “Кватэрнік у дзядзькі Якуба” (сустрэчы з таленавітымі паэтамі, музыкантамі).

Школьнікам, студэнтам, настаўнікам будзе прапанавана здзейсніць экскурсіі па мясцінах, звязаных з дзейнасцю Якуба Коласа.

З дапамогай турыстычных кампаній можна будзе наведаць Акінчыцы, дзе нарадзіўся Я.Колас, а таксама Смольню, Альбуць, Ласток і іншыя мясціны. Пра гэта паведаміў навуковы супрацоўнік музея Аляксандр Крыжэвіч. Філіял музея “Мікалаеўшчына” прапануе наведанне мемарыяльных і літаратурных экспазіцый, экскурсійны маршрут “Акінчыцы — Альбуць — Смольня”, паход выходнага дня “Свет раслін на службе сям’і”, збор лекавых раслін, кансультацыі траўніка.

Нацыянальная бібліятэка і Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Я.Коласа падпісалі пагадненне аб супрацоўніцтве ў межах святкавання 140-годдзя з дня нараджэння народнага песняра. Як паведаміў намеснік генеральнага дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі А.А.Суша, адбудуцца шматлікія выставачныя мерапрыемствы з прадстаўленнем выданняў Я.Коласа, дэманстрацыяй рукапісаў народнага песняра, музычных дакументаў, нотных запісаў песень на вершы народнага паэта. Будуць запланаваны музейна-педагагічныя заняткі адукацыйна-выхаваўчага характару.

Нацыянальная бібліятэка валодае вялікімі рэсурсамі, звязанымі з творчасцю Я.Коласа. У сховішчах галоўнай скарбніцы краіны захоўваецца першая кніга Я.Коласа “Другое чытанне для дзяцей беларусаў”, тут зберагаюцца каля 100 выданняў Я.Коласа, 70 аўдыявізуальных дакументаў, каля 200 нотных запісаў музычных твораў, вялікая колькасць мастацкіх твораў, 42 аўтарэфераты кандыдацкіх дысертацый айчынных навукоўцаў на тэму творчасці Якуба Коласа.

Асабліва ўвага будзе ўдзелена педагагічнаму аспекту спадчыны Якуба Коласа, бо ён пачынаў працаваць як педагог, потым перайшоў да літаратурнай і навуковай дзейнасці.

Матэрыялы **Элы ДЗВІНСКАЙ**.
Фота аўтара.